

TESSEDIK SÁMUEL ADOMÁI, ÖNELETIRÁSÁNAK MEGVILÁGOSÍTÁSÁHOZ.

Második, befejező közlemény.

15.

A zsinat alkalmával Tessedik a nádor, Lipót főherczeg ö királyi fensége által kihallgatásra hivatvatván: vele, gróf Eszterházy József kamarás jelenlétében, a kincstári erdőkből származó fának a Körösön való szállításáról, *egy gazdasági társaság felállításáról* és munkálatainak a szarvasi tanintézetnél leendő koncentrálsáról és megvizsgálásáról, nem különben egyéb fontos tárgyakról értekezett és alkalma nyílt e fejedelem mély ismereteit és hazafias szellemét közelebbről megismerhetni. Mily nagy volt fájdalma, midőn e herczeg halálával, a haza javára irányuló szép reményei és kilátásai újból eltemetettek!

16.

Midőn Tessedik gazdaság-neveléstani tanulmányutjából, nejével, Markovics Teréziával a hazába visszatért, külföldi terményekkel és iparkészítményekkel megtöltött néhány ládát hozott magával a pozsonyi fővárn hivatalhoz, hol azok az ott lakó kamarai elnök által megszemléltettek és tulajdonosuk, nejével együtt, a kamarai elnök látogatására meghivatott. Szerencsés volt Tessedik ezidőtől fogva ö excellenciája valódi hathatós támogatásában részesülni: terményeit ö excellenciája horvátországi birtokain a legjobb sikerrel honosította meg. Ezenkívül fia Sámuel a szarvasi tanintézetben letett vizsgálat után az elnök által egy arany koronázási éremmel ajándékozott meg.

17.

Midőn Hegelmüller lovag, legmagasabb rendeletre, arábiai útjára indult volna, felhívta Tessediket, szolgáltasson át neki néhány kérdést a Keleten való kutatásra és földéritesre. Milyen váratlan élvezetet nyújtott e felszólítás! Egy falusi pap Szarvasról egész Arábiáig hasson

— — s a jót innen terjeszszé el hazájában? Mily kellemes ténykedés a hazafira nézve!¹

18.

Midőn Tessedik, Prónay Gáborral és Benczurral a pozsonyi tanügyi bizottsághoz kiküldetett, az egész Európában híressé vált nagy tanférfiuval, Felbiger pozsonyi préposttal, mingyárt az első ülés és tárgyalás után igaz barátságot kötött. S gyakran megtörtént, hogy e két kebelbarát a prépost pozsonyi lakásáról az esti órákban a városban együtt sétálgatott, közben a másnapi ülésre kitűzött tárgyakat egymással előzetesen megbeszélgették. Egy katolikus prépost és egy evangélikus falusi pap! Oly jelenség, melyet Pozsonyban sem tudtak megfejteni; nem csuda tehát, ha még Szarvasig is elterjedt a hír; Tessedik bizonyára vallását akarja és fogja megváltoztatni. S midőn azután később a tanintézet épületének frontjára két iparalakit hozattam Pestről Szarvasra és a Tisza mellett egy csárdánál a mezőturi vásárra menő körösi iparosok e kőalakokat látva, kérdezték: Micsoda Mária-képek ezek? — s e kérdésre azt a feleletet kapták: Ezen alakok a szarvasi iskola frontjára fognak felállíttatni, — akkor a Tessedik jó-hirneve és hitele felől támadt monda annyira megerősödött, hogy még néhány év múlva is ez alakoknak az iskola épületéről való eltávolítása határozottatott el. Az előítéletek ereje az emberek és keresztények fejében ennyire erős még a 19. században is!

19.

Tessedik éveken át sürgette tanintézetének megvizsgálását, mert szemére hányták, hogy tervéhez hűtlenné lett. Az egyik azt mondá: nagyon kibővítette; a másik meg azt: nagyon összevonta. (Luther pedig azt mondá a sirból: *Sie sprechen schlecht, es ist nicht recht, Sie haben's nicht gelesen*; — én pedig hozzágondoltam: *und haben's nicht verstanden!*)

Balog Péter ur ő exczellenziája belátta, hogy egy páratlan megvizsgálás legjobban dönt a fölött: kinek van igaza. Elrendelte tehát, hogy a megvizsgálást tizenkét egyén teljesítse és annak eredményét dolgozza föl, azon időpontig, a míg ő kegyelmessége vármegyéjéből visszaérkezik és az operatumot átnézheti. Ez közhírré tétetett; azonban a kiküldött időre csupán két küldött: Miletz csabai lelkész és Masznitius csabai postamester jelent meg. A többi kiküldött üres mentegetőd-

¹) Högel Müller lovag a kormány megbízásából arabs mének vásárlására 1807. évben indult Keletre. Tessedik megfelelt a felhívásnak; iratjegyzékének 211., 216. pontjai alatt fölvéve vannak a kérdések, melyeket Hegelmüllernök átszolgáltattott.

zései levéltáramban vannak; az intézet irományai közt levő sajátkezű levelek igazolják, hogy mennyire üresen hangzanak! Lelk. XII. 18—20.

20.

Midőn a pesti zsinaton, az iskolai ügyek fölött támadt heves tárgyaláson Tessedik, a javítandó tanmódszer különböző elleneseivel szemben, a szót vinni kénytelen volt, de végül mégis csak győzött: a teremből való kimenetelkor azt mondá egyik tisztán látó legelső mágnásunk Tessediknek: „Barátom! a praesidiumot ön ma a fejével vezette de az a —llel való praesidiumot másoknak kell átengednie. Sok egyéb anekdótát elhallgatok itt; azok csupán egy *Chronica scandalosa*-ban foglalhatnak helyet.

21.

Ezeren kérdezték és kérdezik folyton: honnét rendelkezik Tessedik a sok kísérlethez, utazáshoz, gazdasági, nevelésügyi és theologiai tekintélyes könyvgyűjteménye létesítéséhez, idővel és pénzzel, egy tizenhárom ezer lélekből álló nagy községben, annyi hivatalbeli teendő és kiterjedt levelezés, annyi sok gyermeknevelés és egyéb számos akadály mellett?

Be kell számolnom:

1. Idő: mert ez volt hite: „*Non parvum temporis habemus, sed multum perdimus;*“ mert soha nem játszott, nem traktált, nem dohányzott, harmincz egynéhány év óta keresztelőkét, lakodalmakat, halotti torokat, névünnepeket nem látogatott. Mindezek helyett a természet tanulmányozásában és gazdaságában több élvezetet talált, mint a menynyit a föntnevezett, időt és pénzt szétforgácsoló vendégeskedések neki nyujthattak.

2. Pénz: mert a fényüzést nem kedvelte, tehát azt drágán meg nem fizette.

3. Mert nem tartott disz- és parádés lovakat, nem olyan cselédséget, melyet naponkint hasznosan nem foglalkoztathatott, nem tett üdülő utazásokat, következésképp nem adott és nem is fogadott el időt és pénzt pazarló traktamentumokat.

4. Mert a *lutriba* soha sem tett.

5. Mert gyermekeit soha sem hagyta henyélni, hanem mindkét nembelieket, a mennyire csak tehette, a házban, a kertben, a földön, a méhesben mindig hasznosan foglalkoztatni törekedett.

6. Mert mindig mérséketesen étkezett, bort, kenyeret, kávé, csokoládét, likőrt, aszubort és rumot igen ritkán és igen mérsékeltén élvezett.

7. Mert nem épített czéltalan diszépületeket, *aedificare domos et pascere corpora multa*. . .

8. Mert gratulációkat nem fogadott és senkihez nem ment gratulálni.

9. Mert tortákat, pástétomokat, czukorsüteményeket, fagyaltot s az összes gyomorrontó és az erszényt kiürítő külföldi fűszereket kerülte és Isenflamnak a fűszerekre vonatkozó meghatározását gyermekeinek többször előterjesztette: „A fűszerek külföldi virágok, gyümölcsök, héjak, gyökerek, melyeket mi okos európaiak a nagy világtengereken át Azsiából, Afrikából, Amerikából, életünk és erszényünk veszélyeztetésével behozunk és nyalánság gyanánt élvezünk, hogy ugysis kevés és gyöngé életerőnk néhány évvel hamarabb kialudjék.“

10. Mert a drága cselédet kerülte és megelégedett az olcsóbbal. Egy 20—40 forint bérrel bíró nőcseléd több hasznot hajtott a háztartásban, a kertben és a szántóföldön, mint egy szakácsné 70—120 forint V. bérrel. Ki mondja meg nekem, mit jelent e V betű? *Vétket* jelent! Én, mint egy 12—13.000 lélekből álló község papja, 96 forint fizetéssel bírok; s a szakácsnémnak 100 forintnál többje legyen?

11. Mert megbecsülte és fölhasználta a kicsiségeket, miket mások megvetettek, eldobtak, lábbal tiportak. Deus et nátura ex minimis faciunt maxima: quare non sequimum Deum et naturam?

Nota. Midőn Pozsonyban tanultam, észrevettem, hogy egy heves záporosó után a *Schöndorfer* utczában, de főleg a *Barmherzige* utczában a burkolat kövei közt igen sok ócska vas maradt vissza. Összeszedtem és nem egy kalapra valót Rausch kovács mesterhez vittem, ki e vasdarabokat oly jól megfizette, hogy a kapott pénzen „Die redenden Thiere“ czimű művet teljesen beszerezhettem. Ezen, most már feledésbe ment szép munkából jobban megtanultam ismerni Istent és a természetet, az állatokat és embereket, mint sok logikából, metaphysikából és a sok rendszerből. Így tanultam én a kicsiségeket megbecsülni és fölhasználni. S. D. G.

22.

Midőn tizenkét év előtt a forrongás Szarvason annyira fejlődött, hogy a Tessedik ellen feiuszított emberek közül néhányan őt könyveivel, műszereivel együtt az ablakon át akarták kidobni: csupán két ember találkozott, ki ez örült dühvel szembeszállni bátorkodott. Az egyik akkori bíró, Povázsaj János volt, ki ég felé emelt kezekkel kérte ezen — — embereket, ne tegyék ezt, előadva nekik a rossz következéseket, melyeket az ügy egész Szarvasra, gyermekeikre s utódaikra bizonynyal maga után von. A másik egy még élő kis takácsmester, Lósz volt. Ez az ember; házában öt-hat szarvasi gazdát hallott Tessedik ellen lármázni, szitkozódni, dühöngeni. Egyideig hallgatta, aztán meg-

kérdezte az egyik dühöngőt: Micsoda roszt követett el veletek vagy gyermekeitekkel szemben Tessedik? — Válasz: Nekem és gyermekeimnek soha nem vétett. — További kérdés: De jót csak tett veletek és gyermekeitekkel? — Felelet: Ő igen, sok jót! A templomban igen értelmesen tanít bennünket és ájtatosan imádkozik; segít rajtunk, a hol tud és lehet; gyermekeinket is tanítja az iskolában; templomot és iskolát épített számunkra; miket nélküle soha nem kaptunk volna. — További kérdés: Miért lármáztok és dühöngtök tehát ellene? — Felelet: Hisz mások is, előjáróink is azt teszik, azoknak pedig tudni kell, miért korholják őt. (Az írónak Aristides jut eszébe.)

Lósz most a másodikat szólítja meg, kikérdezi őt, mint az elsőt s ugyanazon válaszokat nyeri. Így a harmadikat, negyediket, hatodikat. Erre azt mondja Lósz: Kedves szomszédaim, olyanok vagytok hát ti, mint a kutyák: ha egy dühösen ugat, a többi kutya is felugrik, kiszalad és csahol, a nélkül, hogy tudná, miért és kire ugatott az első. Mert ha én az összes szarvasiakat így egyenként megkérdezném, mint titeket, valamennyien úgy felelnének, mint ti. Menjetek hát haza, aludjátok ki magatokat és a jövőben okosabbak legyetek, mint ma voltatok.

24. *

Tessedik egészségének fentartását nemcsak könyvekből tanulta hanem tapasztalt orvosok régi mondásaiból, fölépült aggok régi leveleiből, folyóiratokból stb. is. Példák: Pauer, Pozsonyban; Isenflamm, Erlangenben; Boerhave *Aussprüche*; Hufeland *Vom Frottieren*; Spalding *Vom Wechsel der Kleider*. Az öreg Balázsovics leveléből: a tárnicsgyökér használata rozsolisban. A svédcsöppek, a császártéa élvezete.

25.

Midőn a szarvasi iskolai és tanintézeti épület építése már megkezdett: igen aszályos nyár köszöntött be. Téglaegetéshez fát, a Kőrös sekély vízállása miatt nem lehetett kapni; a szalma takarmánynak volt szükséges, nád is kevés termett. Drága volt most a jó tanács, hogy az építés meg ne akadjon!

Azonban észrevelte Tessedik, hogy a szarvasi szőlőskertekben igen sok terméketlen öreg fa áll és egyéb sűrűn ültetett fák is, beárnyékolás által kárt okoznak a szőlőben. Vasárnap a templom előtt közhírré tette, hogy mind a négy szőlőskertben a terméketlen fák pénzért, gabonáért, kenyérért felbecsültetnek, kivágnak és téglaegetésre fordítatnak. A szőlősgazdák jelenjenek meg hétfőn az első, kedden a

* A 23. pont kimaradt. — R.

második, szerdán a harmadik, csütörtökön a negyedik szőlőben: ott a kiszáradt, hasznavehetetlen, káros fákért pénz és gabona, a vágásért és behordásért pedig kenyér és pénz fog kiadatni. Nehány száz ember jelentkezett s ennek folytán a munka oly gyorsan haladt előre, hogy négy nap múlva a téglaegetéshez hasábfa s több ezer köteg rózsefa is állott rendelkezésre.

S ezáltal nem csupán a téglaverés és égetés volt folytatható és az építés gyorsítható; hanem egyttal a szőlőskertek a sűrűn álló fáktól is kitisztítottak, miáltal azok művelése megkönnyített és a bor jósága is előmozdított.¹²

Közli: RUISZ GYULA.

¹² Az 1—12. pontig terjedő részt Tessedik sajátkezűleg írta, a többi idegen kézírása.